

Dalrymple revisited

Door Marius Ernsting Het verwijt dat Dalrymple maakt aan de progressieve intellectuelen uit de jaren zeventig is in grote lijnen tweërlei. Allereerst zouden zij lijden aan een vergaand waardenrelativisme: het adagium dat iedereen recht heeft op een eigen keuze en dat de ene keuze niet per definitie beter is dan de andere. In de tweede plaats aan een soort vulgair marxisme: het idee dat mensen verontschuldigd kunnen worden voor misdragingen omdat ze slachtoffer zijn van de omstandigheden. In positieve zin: iedereen is zelf verantwoordelijk voor zijn doen en laten, en de samenleving en haar instituties formuleren desnoods met harde hand wat goed en slecht is. En de progressieve intellectuelen hebben dat nagelaten.

Voordat we ons nu in een collectief zelfreinigingsritueel storten, lijkt het zinvol een paar relativeringen aan te brengen. Het serieus ingaan op Dalrymple's opvattingen kan immers als effect hebben dat zijn argumenten onterecht worden uitgegroot. Voor een goed begrip daarom het volgende:

1. Er is altijd een onderklasse geweest, d.w.z. een groep aan de onderkant van de maatschappij die aan verpaupering ten prooi valt. Een kleine 200 jaar geleden leidde 10 % van de Nederlandse bevolking (zo'n 200.000 mensen) een zwervend bestaan. Dit was aanleiding voor de oprichting van de Maatschappij voor Weldadigheid die in Drente woon- en werkkolonies stichtte, waar betrokkenen een huis, een school en werk in de ontginning en zelfs een eigen geldstelsel (zodat ze geen drank konden kopen) aangeboden kregen.
2. Die onderklasse heeft zich ook altijd ten opzichte van de 'zittende klasse' (een term van Kees Schuyt) verontrustend gedragen. Zelfs na de tweede wereldoorlog werd openlijk gesproken over onmaatschappelijkheidsbestrijding, en in datzelfde Drente werd in het kader van de herstructurering van de veengebieden in de jaren vijftig een heel leger opbouwwerkers ingezet om te helpen bij de broodnodige community-development.
3. De onderklasse werd in eerste instantie meestal aan zijn lot overgelaten (liefst

onzichtbaar), tot het probleem zo groot werd dat het ook voor anderen bedreigend werd, of dat nu was door het gevaar van verspreiding van ziektes of van opstandigheid (zie het standaardwerk van Abram de Swaan **Zorg en de Staat**)

4. Het was bijna altijd een combinatie van wat wij nu geitenwollensokken-types (dominees, onderwijzers) zouden noemen én vermogende Verlichtingsliberalen die zich het lot van de paupers echt aantrokken en er daadwerkelijk wat aan deden. De Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, de volksuniversiteiten en de vereniging Ons Huis zijn daar voorbeelden van.

Wat wordt ons 'progressieve intellectuelen' uit de jaren zeventig nu eigenlijk verweten? Hebben wij die onderklasse gecreëerd? Nou nee dus. Hebben we de boel op zijn beloop gelaten c.q. ons er te weinig mee bemoeid? Evenmin. Hebben wij de onderklasse van een excuus ('de omstandigheden waren beroerd') of op zijn minst van verzachtende omstandigheden ('de ouders waren niet erg liefhebbend') voorzien? Tja, daar heeft Dalrymple misschien wel een punt. Het marxistisch adagium 'het maatschappelijk zijn bepaalt het bewustzijn' toegepast op deze situatie kan heel goed a libi-achtig worden uitgelegd. Als je het letterlijk neemt, staat het in elk geval haaks op het humanistisch adagium dat ieder autonoom mens verantwoordelijk is voor zijn doen en laten.

En het is zeker zo dat in de criminologie, de psychologie en psychiatrie, de sociologie en de rechtswetenschappen een jaren-zeventig stroming met een 'marxse' benadering is aan te wijzen, die het kwaad eerder in de maatschappelijke structuren lokaliseerde dan bij afzonderlijke mensen in kommerkelijke omstandigheden. Nu kun je veel van de genoemde stromingen zeggen, maar niet dat ze consequent tegen paternalisme waren. Onder een dikke saus van directe democratie en zeggenschap lag een duidelijk beeld van wat goed voor de mensen was, en als ze het daar niet mee eens bleken te zijn, dan leden ze aan 'vals bewustzijn'!

Maar m.i veel belangrijker is een andere kwestie. Dat is de grenzeloze verwachting gecombineerd met de bewonderenswaardige naïviteit die kenmerkend was voor de zachte revolutie van de jaren zestig en zeventig. In een artikel in **Sozio** van maart 2006 zegt hoogleraar actief burgerschap Evelien Tonkens over het fenomeen 'vermaatschappelijking van de zorg' (nog zo'n ideaal dat tot een cynisch etiket voor veronachtzaming gedevalueerd is): 'In de tijd dat het bedacht werd, was er de hoop dat de samenleving sowieso zachter, vrediger, minder competitief en gewelddadig zou

worden? Ook gezonde mensen zouden zich ervan bewust zijn dat ze zelf kwetsbaar zijn en kwetsbare mensen om zich heen nodig zouden hebben? Deze visie op kwetsbare mensen als heilzaam voor anderen leidde er soms toe dat men hen ook als breekijzer inzette in de strijd voor een meer humane samenleving. Die humanere samenleving is er niet gekomen. De samenleving is eerder harder, competitiever, en killer geworden, en er is juist minder ruimte en waardering voor kwetsbaarheid.' Dat lijkt me de kern van de zaak.

We dachten dat uit de revolutionaire democratisering en politisering van de jaren zestig een nieuw mensentype zou voortkomen. Een mooi, misschien triviaal voorbeeld: toen ik begon te werken als buurthuiswerker in Amsterdam Slotervaart hadden de flats daar over het algemeen blokverwarming: een systeem met een centrale ketel, en de totale verwarmingskosten werden omgeslagen per woning. Dat leek efficiënt. Bovendien, de één heeft wat meer warmte nodig dan de ander en dat delen we met elkaar, was kennelijk de gedachte. De praktijk was dat een aantal bewoners de gewoonte hadden de verwarming maximaal open te draaien en de ramen open te zetten, waardoor iedereen zich scheel betaalde aan verwarmingskosten. Het laat zich raden dat de bewoners de strijd aanboden tegen de blokverwarming, en individuele verwarmingsketels eisten om zo hun eigen kosten in de hand te kunnen houden.

Een ander voorbeeld: bij de voorbereiding van de bijstandswet ruim veertig jaar geleden is veel gediscussieerd over het wel of niet handhaven van de koppeling tussen materiële hulp (de uitkering) en immateriële hulp (maatschappelijk werk), zo als die bestond bij de armenwet. Je kon wel geld krijgen, maar dan moest je hulp aanvaarden. De toenmalige minister Klompé (géén progressieve intellectueel, maar gewoon van de KVP!) was dat een gruwel. Het was immers een vorm van bevoogding: je moest als het ware erkennen dat er iets mis met je was als je in een situatie terecht kwam waarin je niet in de kosten van levensonderhoud kon voorzien. 'Mensen die het nodig hebben moeten met een opgeheven hoofd een uitkering kunnen aanvragen'. Dat het er in snel tempo zo'n 300.000 zouden worden had niemand voorzien, evenmin als het feit dat de bijstandswet een veelgebruikte route zou worden voor echtscheidingen. Dat er mensen bij waren die wel degelijk hulp konden gebruiken bleek wel uit het vele werk dat bij de afdeling bijstandsmaatschappelijk werk terecht kwam. Een afdeling die niet lang na de inwerkingtreding van de bijstandswet in 1965 stukje bij beetje werd opgedoekt.

Het gaat hier dus niet alleen om een onjuist of onvolledig beeld van het mensentype

waarvoor we op waardige wijze goed wilden doen, maar dat een scherp oog bleek te hebben voor de mogelijkheden die de wet bood. Het gaat hier ook om het afzien van een soort institutioneel paternalisme, namelijk het koppelen van bemoeizorg aan het toekennen van een uitkering. Paternalisme kan volgens Van Dale worden gedefinieerd als 'het optreden van een overheid c.q. gezaghebber als een vader of voogd die het goede met het volk, zijn kinderen of pupillen voorheeft, maar hen geen invloed van belang geeft op hun eigen aangelegenheden'. De crux zit denk ik in het laatste gedeelte. Als generatie van de democratisering wilden we natuurlijk dat het volk, de pupillen en de kinderen wél invloed uitoefende op de eigen aangelegenheden, ook al wisten we tegelijk wat goed voor ze was. Maar luidt het verwijt dan dat we geen échte paternalisten waren, omdat we vonden dat de mensen zelf er ook iets over te zeggen hadden? Dat verwijt lijkt me toch wel erg dun.

Liever keer ik terug naar dat andere probleem waarmee we onszelf wellicht nietsvermoedend hebben opgezadeld: het naïeve mensbeeld, een soort vulgaire variant van het Verlichtingsideaal. Het is het idee dat ontwikkeling, in de zin van meer weten en beter doorgronden van de werkelijkheid, min of meer automatisch de goede levenskeuzen voortbrengt. Het is de misvatting dat kennis, ook zonder collectieve morele context, vanzelf de kennis van goed en kwaad met zich meebrengt. Die misvatting is aangewakkerd door het proces van ontzuiling: de oude morele contexten vielen weg, en er kwamen nauwelijks nieuwe voor in de plaats. Als dat inzicht toen voldoende aanwezig was geweest, had het tot een soort offensief moeten leiden: een grote inspanning om met name in de opvoeding en het onderwijs veel meer aandacht te besteden aan morele vorming. Met morele vorming bedoel ik onderricht op basis van algemeen aanvaarde noties over wat in het maatschappelijke en in het persoonlijke verkeer als goed en kwaad wordt beschouwd.

Dat is overigens geen pleidooi achteraf voor een soort staatspaternalisme. Ik ben ervan overtuigd dat het simpelweg aandacht besteden aan morele vorming, in de zin van stilstaan bij, praten over en met elkaar confronteren van verschillende opvattingen al veel goeds teweeg kan brengen. Kleinschalige experimenten met het breed agenderen van discussies over normen en waarden hebben dat ook laten zien.

Het wordt mij langzamerhand duidelijk dat het werkelijke probleem van Dalrymple's onderklasse de combinatie van sociale afgeslotenheid, beperkte ontwikkeling en het ontbreken van een collectief moreel kader is. Die mix leidt tot iets dat inderdaad

verontrustend is, een proces van anomie en verwording waarvan het eind nog niet in zicht is. Het fenomeen, d.w.z. je zo snel mogelijk laten vollopen en dan omvallen, verraaft een opvatting over het goede leven die gewoon huiveringwekkend is. Er is dus echt reden tot reflectie over hoe het zo ver is gekomen. Maar laat duidelijk zijn dat niet alleen progressieve intellectuelen aan zelfonderzoek moet doen, maar ook de Thatcheristen, die verantwoordelijk zijn voor het breken van de vakbeweging en de derde weg-Blairs, die ervoor zorgden dat de Labourpartij zich mentaal afwendde van de onderkant. Zij maakten dat noch de bonden noch Labour t.o.v. die onderkant nog enige morele zeggingskracht kon bieden.

Daarbij gaat het niet zozeer om paternalisme in de zin van weten wat goed voor een ander is. D e vorm van paternalisme is in feite nog onvoldoende. Het gaat om het vermogen en de moed tot moreel leiderschap, in een tijd waarin noch een God, noch zuilen dat leiderschap verschaffen. Het moet dus wel degelijk uit de mensen zelf komen. En wij hebben de dure plicht om te blijven zoeken naar een maatschappelijk ontwerp waarin individuele keuzen worden aangemoedigd, maar waarin tegelijk een sociale en morele context aanwezig is die mensen op hun keuzen aanspreekt, hen daarin kansen en ondersteuning biedt, en die niet bang is abject gedrag zonnodig af te straffen. En dat het liefst met een hoge graad van betrokkenheid, zodat een nieuwe vorm van paternalisme zijn intrede kan doen: waarin morele leiders wel durven te weten wat goed is voor het volk, maar dat volk tegelijk de ruimte en de mogelijkheid biedt om dat goede zelf concrete inhoud en vorm te geven. Of is dat zoiets als de kwadratuur van de cirkel?

Marius Ernsting is directeur van de vereniging Humanitas.